

MĖGINIMAI RAŠYTI LIETUVOS ŠAULIŲ SAJUNGOS ISTORIJA

Lietuvos šaulių sąjunga (LŠS) ėnešė svarų indėlių į Nepriklausomybės kovas. Taikos metais daug padaryta patriotiškai auklėjant ne tik šaulius, bet ir prie jų linkstančią visuomenę, suteikiant pradinį karinį mokymą kariuomenėje netaurusiems ir palaikant buvusių karių įgytą pasirengimą. Tai buvo viena masiškiausių tautinės krypties visuomenės organizacijų, 1940 m. vasarą jungusi per 50 tūkst. narių. Svarus šaulių indėlis į kultūrinės veiklos plėtotę provincijoje. Nė viena šventė miesteliuose, kur būdavo šaulių būrio dislokacijos vieta, neapsieidavusi be šaulių, jau nekalbant apie apskričių centrus, kur šaulių vaidmuo buvęs itin akivaizdus. Netgi paprijas vizituojančio vyskupo sutikimas be šaulių buvęs neįsivaizduojamas. Raitų šaulių garbės sargyba vyskupą pasitikdavusi tolokai nuo miestelio ir lydėdavusi, kur už miestelio – *extra portam* – laukdavusi bažnytinė sutiktuvių procesija. 1939 m. rudenį, kilus karui prie Lietuvos sienų, šauliai pasirodė kaip rimta vyriausybės ir kariuomenės paspara. Prieškario šaulys – blaivus, patriotiškai nusiteikęs miestelio inteligentas ar gana tvarkingas ūkininkas, nors ir mažažemis, apylinkėje žinomas amatininkas, miškininkas. Jų nekentė apylinkės mušeikos, stikliuko mėgėjai, o ypač komunistuojantis elementas, kurio pasitaikydavę dažnoje apylinkėje.

Taip jau susiklostė, kad po Atgimimo imtasi intensyviai tyrinėti Lietuvos kariuomenės istoriją. Jau sulaukta solidžių šios srities darbų, kiekviename „Karo archyvo“ tomelyje taip pat beveik vien šios problematikos straipsniai. Šau-

lių sąjungos istorija lyg ir liko nuošalėje, kažkodėl istorikai neskyrė jai dėmesio. Iki šiol neturime net nedidelio vientiso veikalų, skirto LŠS istorijai. Šis tas skelbiama „Trimite“. Užpildyti akivaizdžią spragą ėmėsi LŠS vadovybė – organizavo mokslines konferencijas LŠS istorijos klausimais siekdama sutelkti istorikus, paskatinti juos domėtis ir rašyti apie tai. 2002 m. kovo 7 d. Kaune įvyko antroji tokia konferencija. Pirmoji, pažymint LŠS 80-metį, surengta Karininkų ramovėje, o pastaroji, tikriausiai pabrėžiant jos akademiškumą, – Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Mažojoje salėje. Konferencijų organizatoriai paprastai remiasi Vytauto Didžiojo karo muziejaus istorikais. Antrajai konferencijai buvo pasitelkti ir VDU istorikai. Užtat ir oficialūs jos organizatoriai buvo LŠS ir VDU Istorijos katedra. Vienas kitas pranešėjas, galbūt atsitiktinis, buvo iš kitur. Konferencija, beje, skirta pažymėti artėjančiam Lietuvos valstybingumo (vardo paminėjimo) tūkstantmečiui, buvo pavadinta gana kukliai – „Lietuvos Šaulių Sąjungos istorijos fragmentai“.

Pradėdamas konferenciją LŠS vadas plk. lt. Juozas Širvinskas pabrėžė: „Būtų klaidinga tvirtinti, kad šauliškumo idėja, šaulių organizacijos veikla nūdienos žmonėms, jaunimui, akademinėi visuomenei yra *terra incognita*, tačiau ši tema iš tikrųjų dar nėra pakankamai tyrinėta akademinuose darbuose, visiškai nepaliesti kai kurie Šaulių Sąjungos istorijos fragmentai. Jau gana išsamiai tyrinėtas nepriklausomybės kovų laikotarpis, parašyta nemažai mokslinių studijų apie Lietuvos okupaciją ir genocidą. Ta-

čia Šaulių Sąjunga taip ir liko istorikų darbų parašėte, nors šios savanoriškos visuomeninės organizacijos indėlis tiek istorinių lūžių akimirkomis, tiek taikiame tarpukario Lietuvos kultūriniame gyvenime išties nemenkas.“ Vadas reiškė viltį, kad „pavyks ateityje parašyti vientisą, išsamią Lietuvos Šaulių Sąjungos istoriją.“

Konferencijoje pranešimus skaitė tik 7 istorikai. Gal to ir pakanka. Iš tiesų turbūt neverta stengtis surinkti daug pranešėjų, kol nėra pakankamai (kol kas!) pajėgų, norinčių imtis šio darbo. Iš septynių minėtų istorikų – keturi Vilniaus universiteto auklėtiniai (pažymėtina, kad net trys čia baigę neakivaizdines studijas).

Dvi Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojos, potencialios pretendentes po metų kitų gimti doktoratus, savo pranešimus skyrė įžymioms asmenybėms, savo veikla daug nusipelniusioms Šaulių sąjungai. Audronė Žemaitytė-Veilientienė perskaitė pranešimą „Mato Šalčiaus vaidmuo Lietuvos Šaulių Sąjungoje“. M. Šalčius – vienas LŠS kūrėjų, netgi pasiūlęs kuriamos organizacijos narius vadinti šauliais, taip pat vienas iš jos vadovų Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, reiškėsis Lietuvoje labai įvairiapusiškai. Prelegentė naudojosi ne tik spauda, bet ir M. Šalčiaus archyvo dalimi, esančia Karo muziejuje (didesnioji jo archyvo dalis yra Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje). Autorė turėjo tikslą įvertinti M. Šalčiaus dalyvavimą ir vaidmenį kuriant Lietuvos valstybę ir LŠS. M. Šalčius iš esmės buvo šaulių telkimo pradininkas. Nepalankiai susiklosčiusios aplinkybės lėmė, kad ne jis, o Vladas Putvinskis buvo ir vis dar tebėra pripažintas LŠS kūrėju. Prelegentė pranešime pateikė labai įdomios informacijos apie įvairiašakę M. Šalčiaus veiklą.

Karo muziejaus darbuotoja Aušra Jurevičiūtė pateikė ne mažiau įdomų ir labai informatyvų pranešimą apie gen. Teodorą Daukantą –

„Brigados generolo Teodoro Daukanto asmenybė tarpukario Lietuvos politiniame ir visuomeniniame gyvenime“. Buvusio rusų laivyno karininko, o vėliau Lietuvos kariuomenės generolo, krašto apsaugos ministro, Vyriausiojo štabo viršininko, Lietuvos šaulių sąjungos vado, diplomato T. Daukanto gyvenimo ir veiklos bruožus A. Jurevičiūtė išdėstė gana gyva kalba, išraiškingai. Reikėtų paieškoti daugiau duomenų apie T. Daukantą tegul ir neilgą tarnybą Lenkijos kariuomenėje, kur jis turėjo papulkininkio laipsnį (prelegentė tik kartą prabėgomis apie tai užsiminė). Būtų gerai išplėtoti siužetą apie T. Daukanto dalyvavimą derybose (1942 m. Kaune su Armijos Krajovos deleguotais iš Varšuvos karininkais. Abiem šiems siužetams Lenkijoje yra medžiagos.) Dar viena pranešimą apie LŠS vadovus pateikė Šiaulių „Aušros“ muziejaus atstovė Irena Nekrašienė – „Vlado Putvinskio sugrįžimas į Lietuvos Šaulių Sąjungos vadovybę“. Jos referatas pagrįstas V.Putvinskio laiškais, kurie saugomi „Aušros“ muziejuje (ten yra bene visas V.Putvinskio archyvas).

POW sąmokslų likvidavimo tema tiek anksčiau, tiek dabartinėje lietuvių istoriografijoje nėra naujiena. Konferencijoje prie jos visgi grįžo VDU Istorijos katedros vedėjas doc. dr. Pranas Janauskas, perskaitęs pranešimą „Šaulių vaidmuo likviduojant lenkų karinės organizacijos (POW) maištą Lietuvoje 1919 m.“ Pranešimas temą rutuliojo remdamasis negausiais, kitų tyrinėtojų nepakankamai pastebėtais archyviniais dokumentais. Įvade prelegentas pabrėžė: „Istorinėje literatūroje ne tiek diskutuojama dėl šaulių vaidmens POW maišto likvidavime, kiek bandoma atsakyti į klausimą, ar šauliai apskritai dalyvavo šioje akcijoje. Atsakymas į šį klausimą leistų preciziškiau datuoti Lietuvos Šaulių Sąjungos karinės veiklos pradžią.“ Pranešimo autorius įrodė šaulius aktyviai dalyvavus kai kuriose sąmokslų likvidavimo akcijose ir padarė

išvadą, kad 1919 m. rugpjūčio 28–29 d. įvykiai Kaune turėtų būti laikomi pirmu koviniu šaulių išbandymu, nuo kurio prasidėjo LŠS karinė veikla. Karo muziejaus darbuotojas, VDU doktorantas Jonas Vaičenonis pateikė gerai dokumentuotą referatą „Lietuvos Šaulių Sąjunga Valstybės gynyboje 1935–1940 metais“.

Šių eilučių autorius konferencijoje perskaitė LŠS lokaliniais klausimams skirtą praneši-

mą: „Nemunaičio šauliai ir jų vieta LŠS XIX (Alytaus) rinktinės istorijoje“. Jame daug dėmesio skirta šio ir kaimyninių šaulių būrių dalyvavimui Nepriklausomybės kovose.

LŠS vadas užsibrėžęs reguliariai rengti panašias mokslines konferencijas, kad galėtų labiau sutelkti rašančiuosius šaulių istorijos tematika. Eilinė konferencija tikriausiai įvyks 2003 m. pavasarį.

Sigitas Jegelevičius